

Boer, W. E. L. de, Houwaart, E.S. (eds.), *Geschiktheid gewogen. Claimbeoordeling en arbeidsongeschiktheid in Nederland 1901-2005* (TNO-rapport; Hoofddorp: TNO, 2006, 404 blz., ISBN 978 90 5986 211 2).

Het boek is geschreven in opdracht van de Nederlandse Vereniging voor Verzekeringsgeneeskunde. Onderzocht wordt hoe de oordeelsvorming over arbeids(on)geschiktheid zich sinds de Ongevallenwet 1901 heeft ontwikkeld en hoe de verzekeringsgeneeskunde als afzonderlijk specialisme vorm kreeg. Het onderzoek begeeft zich dus op het terrein van de uitvoering van de sociale verzekeringen, een onderwerp waarover in Nederland nog nauwelijks historisch onderzoek is verricht. De analyse concentreert zich op de rol van de (verzekerings)artsen; de rol van de arbeidskundigen in de claimbeoordeling bleek door gebrek aan bronnen minder goed te reconstrueren.

De redactie heeft de auteurs een duidelijk schema meegegeven, waarbij achtereenvolgens wetgeving, kenmerken van de wet (doelgroep, verstrekkingen enz.), organisatie van de uitvoering, praktijk van de claimbeoordeling en ontwikkeling van het vak aan de orde komen. Wie in de paragrafen over de praktijk wijzer denkt te worden over de aantallen geheel of gedeeltelijk arbeidsongeschiktheidsverklaringen en veranderingen daarin, komt bedrogen uit. In de tekst worden hierover incidenteel mededelingen gedaan, maar nergens is een tabel te bekennen. De summiere kwantitatieve informatie in de bijlage maakt dat niet goed.

J. van Genabeek neemt, naast een overzicht van de verzekeringspraktijk vóór 1900, de periode tot de WAO voor zijn rekening. De eerste fase beslaat de periode 1900 tot 1920, toen de Ongevallenwet alleen arbeiders in gevaarlijke bedrijven tegen bedrijfsongevallen verzekerde. In 1919 kwam daar de Invaliditeitswet bij. Bovendien werden met de herziene Ongevallenwet (1921) de kring der verzekerden en de verzekerde risico's uitgebreid. Hij presenteert het beoordelingsproces in de vorm van een stappenplan, waardoor hij de complexe problematiek van de uitvoering inzichtelijk maakt. De periode eindigt met de invoering van de WAO, maar de naoorlogse praktijk komt nauwelijks aan bod, hoewel uit de bijlage (362) een structurele verhoging van de toegekende ongevalrenten blijkt. De ontwikkeling van de invaliditeitsrenten ontbreekt. L. van Bergen, die de periode van 1967 (invoering WAO) tot 1993 (parlementaire WAO-enquête) in kaart brengt, signaleert als aanloop naar de WAO een aantal structurele wijzigingen, die ongetwijfeld effect hebben gehad op de claimbeoordeling onder de oude wetten. De uitvoering van de WAO verliep geenszins conform de bedoelingen van de wetgever. De Gemeenschappelijke Medische Dienst (GMD) heeft nooit de beoogde centrale sturende rol gespeeld. De bedrijfsverenigingen beslisten in grote mate, hoe de wet moest worden toegepast en verruimden van meet af aan de toetredingsvoorwaarden. Dit culmineerde in het z.g. verdisconteringsbesluit van 1973 (dit betreft ophoging van het ongeschiktheidspercentage op basis van de arbeidsmarktsituatie). Daarmee stonden de deuren naar de WAO wagenwijd open, de economische recessie deed de rest. Hoewel verdiscontering volgens velen tegen de wet was,

sanctioneerde de politiek het door het bij de invoering van de AAW aan een termijn te binden. De auteur noemt deze maatregel desondanks 'de eerste reactie van de wetgever' ter ombuiging van het beleid (232). In 1987 zou het artikel worden ingetrokken. Debatten over claimbeoordelingen kregen in die situatie een erg theoretisch gehalte. Het waren in feite geen debatten, maar op zichzelf staande voorstellen, die na 1993 gedeeltelijk in praktijk werden gebracht.

B. Lettinga analyseert hoe vanaf 1993 het roer radicaal om ging en wetgeving en vooral de uitvoeringspraktijk onderwerp werden van een continu veranderingsproces. Er kwamen standaarden voor een medisch arbeidsongeschiktheids criterium, waarvan de arts nauwelijks mocht afwijken, en een toets wat iemand nog wel kon. Standaardisatie bood mogelijkheden voor automatisering en verdere stroomlijning van de werkprocessen. Preventie en herstel van arbeidsgeschiktheid, de oorspronkelijke doelstellingen van de WAO, kwamen centraal te staan, maar nog centraler stond de volumebeperking zoals bleek uit de opeenvolgende wetswijzigingen, reorganisaties, uitvaardiging van formele beleidsregels en introductie c.q. wijziging van standaarden. Het boek sluit af met een kloek hoofdstuk samenvatting en conclusies, waarin overigens 1950-1967 als een afzonderlijke periode wordt behandeld.

De lezer krijgt een goed overzicht hoe opvattingen over en beoordeling van arbeidsongeschiktheid zich in de loop der tijd hebben ontwikkeld onder invloed van maatschappelijke veranderingen en zich wijzigende medische inzichten. E. Houwaart en B. de Boer benadrukken in hun slothoofdstuk de stabiliteit van de claimbeoordeling. Daarmee doen zij (evenals Van Bergen) geen recht aan de fundamenteel gewijzigde omstandigheden waaronder de verzekeringsgeneeskundigen na de invoering van de WAO hun werk moesten doen. Terwijl verzekeringstechnische overwegingen in de vooroorlogse wetgeving een minstens zo belangrijke rol speelden als de sociale motieven, lijken deze voor Veldkamp van ondergeschikte betekenis. De Invaliditeitswet kende een wachtperiode (tijd voor men voor een uitkering in aanmerking kon komen) van drie jaar en een uitkering, die afhankelijk was van het aantal premiebetalingen. Een invaliditeitsuitkering betekende – ondanks sinds 1940 doorgevoerde veranderingen – een vrijwel zekere val beneden de armoedegrens. Beide elementen betekenden een stevige rem op de toestroom naar deze uitkering. Ongevalslachtoffers werden al na zes weken beoordeeld, maar de WAO verlengde dit tot één jaar. De ongevalrente was gekoppeld aan het loon, maar had als strenge toetredingseis dat de schade moest voortvloeien uit het dienstverband. Verzekeringstechnische randvoorwaarden blijven in het onderzoek dus onderbelicht. In de inleiding en conclusie wordt bovendien onvoldoende onderscheid gemaakt tussen beide wetten, die toch wezenlijk verschilden.

Het is jammer dat er verschillende fouten in de tekst staan. Zonder uitputtend te zijn noem ik: het aantal verzekerden onder de Ongevallenwet 1901, 70 procent (333) tegenover het juiste 25 procent (116); jongeren waren in tegenstelling tot wat schema 3.1 (129) suggereert ook al verzekerd onder de Ongevallenwet 1901, maar in 1921 werden ook jongeren, die in het bedrijf van hun ouders werkten, verplicht verzekerd; de uitvoering door één centrale

instantie wordt herhaaldelijk toegeschreven aan de medicus Kooperberg (72/73, 328), maar was de uitdrukkelijke wens van de wetgever; de Ziektewet (1929, zie art. 23.2) veranderde niets aan de werking van de Ongevallenwet (337/338). De risico-overdracht door Lely in de wet gebracht om het ontwerp te redden geeft steeds weer aanleiding tot misverstand: het veranderde niets aan de oorspronkelijke opzet van uitvoering door één centrale instantie (133 en 331). Ronduit storend is het tenslotte, dat van de gebezigde afkortingen nog niet de helft in de opgenomen lijst is beland. Ondanks deze kritiekpunten is *Geschiktheid gewogen* een belangrijke bijdrage aan de geschiedenis van de sociale zekerheid, die aantoont dat de feitelijke werking van de sociale zekerheid meer aandacht binnen het historisch onderzoek verdient.

Loes van der Valk

Haveman, M. e.a. (eds.), *Ateliergeheimen. Over de werkplaats van de Nederlandse kunstenaar vanaf 1200 tot heden* (Lochem en Amsterdam: Kunst en schrijven, 2006, 367 blz., ISBN 978 90 811089 1 1).

Ateliergeheimen is een prachtboek dat je het liefst in één adem uitleest. *Ateliergeheimen* gaat over het atelier van de Nederlandse kunstenaar vanaf de middeleeuwen tot heden. Het is samengesteld door de redactie van het tijdschrift *Kunstschrift*, dat in 2000 bekroond werd met de Prins Bernhard Cultuurfondsprijs voor de Geesteswetenschappen. De redactie besloot de prijs te besteden aan een boek dat antwoord moest geven op de vraag hoe kunstwerken gemaakt worden. Aan het boek is bijgedragen door zestien specialisten, die in zeventien essays uiteenlopende aspecten van het atelier behandelen: de inrichting van de ruimte, de gereedschappen, materialen en voorbeelden van de kunstenaar en de technische kanten van het maken van een schilderij, beeld of prent.

Na een introductie van Mariëtte Haveman over de mythevorming rond het kunstenaarsatelier, volgen drie bijdragen over drie soorten ateliers. Ernst van de Wetering beschrijft het schildersatelier – het gebruik van olieverf en pigmenten, de taken van de schildersleerlingen, de atelierrecepten en de toelevering van materialen en panelen. Frits Scholten schrijft over het atelier van de beeldhouwer in de zeventiende eeuw, met name over het gebruik van werk- en presentatiemodellen tijdens het ontwerpproces. Ger Luijten gaat in op de ontwikkeling van de prentkunst en de arbeidsverdeling bij het maken van prenten: de ontwerper en graveur leverden de platen die de drukker met zijn pers afdruckte. Vervolgens worden ateliergeheimen chronologisch ontrafeld, van het middeleeuwse (klooster)atelier en de oudste geschreven verfrecepten (Claudine Chavannes-Mazel) tot en met het hedendaagse atelier (Carel Blotkamp).

Uit enkele bijdragen blijkt het grote belang van tekeningen in de atelierpraktijk. Zo beschrijft Robert Scheller hoe illustratoren van laatmiddeleeuwse handschriften via natekeningen motieven uit de paneel- of miniatuurschilderkunst kopieerden. Tekeningen speelden dan de rol van intermediair, totdat miniaturisten in de vijftiende eeuw prenten als voorbeelden gingen gebruiken. Ook de twee bijdragen van Paul van den Akker, over tekeningen in het atelier en over de opleiding in de werkplaats, gaan over het gebruik van werken op papier tijdens het productieproces. Een voorraad tekeningen vormde een onmisbare steun bij het bedenken en construeren van voorstellingen. Tekeningen behoorden tot het kapitaal van de werkplaats en werden soms gestolen of zorgden voor onderlinge strijd. Bij het onderwijs aan kunstenaarsleerlingen was het leren tekenen essentieel. Vaak gebeurde dat met behulp van speciale tekenboekjes en werd begonnen met handen, ledematen en voeten, alvorens aan volledige figuren en composities toe te komen.

Andere essays gaan over het schilderproces op basis van vijftiende en zestiende-eeuwse zelfportretten van kunstenaars (Ann-Sophie Lehmann), het geschilderde atelier als genre in de zeventiende-eeuwse schilderkunst (Arjan de